

МИНУЛЕ Й СУЧАСНЕ Ч. 3.

Д-р СТЕПАН БАРАН

ПО НЕВОЛІ — ВІДРОДЖЕННЯ

КРАКІВ

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО

1940

МИНУЛЕ Й СУЧАСНЕ Ч. 3.

Д-р СТЕПАН БАРАН

ПО НЕВОЛІ — ВІДРОДЖЕННЯ

УКРАЇНСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА
ХОЛМЩИНИ І ПІДЛЯШШЯ
НА НОВІЙ ДОРОЗІ

КРАКІВ

1940

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО

**Накладом „Українського Видавництва”, Краків, Кармелітська 34, II
Verlag „Ukrainischer Verlag“ G. m. b. H. Krakau, Karmelitenstrasse 34 II
Друк „Нова Друкарня Денникова” під комісарською правою, Краків,
Ожешкової 7.**

**Druck: „Nowa Drukarnia Dziennikowa“ Kommissarische Verwaltung, Krakau,
Orzeszkowagasse 7.**

ЗАГАЛЬНІ ЗАВВАГИ.

Сучасна війна викликала великі зміни у правнодержавному устрою земель, що положені на схід від кордонів довоєнного Німецького Райху. У висліді цього повстали вже і ще повстануть теж і чималі зміни у демографічній будові тих земель. Нема вже на європейській карті версальського новотвору — недавньої польської Річипосполитої, що до кільканадцяти днів розпався цілковито під ударом непереможної німецької сили.

Великі історичні події, яких ми свідками, що далеко ще незакінчені, та яких рушієм є німецький військовий геній, спричинили основні зміни і на етнографічних українських землях, розмежованих нині кордоном сфери німецьких і совітських впливів. Іде він від хребта Карпат на півдні від джерел Сяну здовж його бігу аж поза Ярослав, дальнє дещо нижче на південь від колишнього австрійсько - російського кордону і від устя Солокії до Буга руслом Буга аж вище Берестя по північні межі української етнографічної території і відділює землі на захід від цієї лінії, що сьогодні входять в склад Krakівського Генерал-Губернаторства.

На землях занятих німецькою владою, знайшлася і частина української етнічної території — Лемківщина, західне Посяння, частина колишньої Белзької Землі (частини довоєнних повітів: Сокаль, Рава Руська і Любачів) та західня части середнього Побужжя або так звана Холмщина і Підляшша. Не маємо ще покищо оголошених точних даних щодо простору самої території

торії, як не маємо теж і статистичних дат щодо числа її населення; у загальному буде ця наша національна область і щодо простору і щодо числа населення дещо меншою, як була в половині березня минулого року Карпатська Україна.

Однаке тут є велика різниця. Карпатська Україна творила суцільну географічну територію і хоча її топографічна конфігурація була рівно ж некорисна — довга південно-карпатська смуга від Попраду на заході по горішню Тису на сході, — то все ж віками жила вона серед однакових державно-правних умовин, до речі — дуже невідрядних — у колишній Мадярщині. Інакше було з галицькою територією і Холмщиною та Підляшшям, що до світової війни були складовою частиною двох зовсім інших державних організмів — австрійського і російського. Мали вони інший правно-державний устрій і жили відрізним життям. В порівнанні з українським Закарпаттям географічно - топографічне положення українських земель у Krakівському Генерал-Губернаторстві є значно искорисніше — довга і не надто широка лента північними узбіччями Карпат від Попраду по Сян, здовж середущого Сяну й вкінці здовж середущого Буга, з дуже некорисними комунікаційними полученнями і без спільногого осередку, що легко зміг би обєднати цю цілу довгу покручену ленту.

Необєднані ці землі і під адміністраційним оглядом; Лемківщина і Посяння входять до краківського дистрикту, скравки повітів: Сокаль, Рава Руська і Любачів з Холмщиною і Підляшшям до Люблінського. Більшість українського населення, що сьогодні під німецькою владою, живе у люблінському дистрикті, меншість у краківському; щодо віроісповідання більшість (біля 60 відсотків) творять православні; меншість греко-католики. Греко-католики не обєднані і в ділянці церковної юрисдикції — на Лемківщині Апостольська Адміністратура в Сяноці, для перемиської епархії юрисдикція перемиського греко-кат. вікарного єпископа в Ярославі. Врешті греко-католики поза Галичиною підлягають юрисдикції польських римо-католицьких єпископів тої епархії, у якій постійно проживають нпр. у люблінському дистрикті на Холмщині римо-кат. єпископові у Любліні.

НЕКОРИСНЕ ЯВИЩЕ.

Вище вже сказано, що теперішня війна потягнула за собою демографічні зміни на нашій етнографічній території, що є під німецькою владою. У першу чергу був це недавній виїзд частини нашого населення Лемківщини на постійне поселення на території Совітів; це явище мало ще більші розміри на Холмщині і Підляшші. Розмірів його покищо цифрово не можемо означити, бо відповідних даних досі ще не оголошено. Основною причиною цього для нас некорисного явища були: замале національне освідомлення і зневіра в власні сили та агітація різних ворожих нам польських і жидівських чинників, що тут — мовляв — ще вернеться Польща. А вона залишила у нашого народу страхітливі спогади!

До зміни демографії в нашу некористь, передовсім на Холмщині і Підляшші, причиниться теж в значній мірі і приплив польського елементу зі заходу. Це було б ще грізніше, якщо б вони в додатку заняли місця, що їх недавно добровільно залишили наші одурманені селяни. Відповідну коректуру змогла б тут перевести хіба сама німецька влада своєю відповідною політикою та своєчасними доцільними зарядженнями.

НАСЛІДКИ ЦАРСЬКОЇ ПОЛІТИКИ.

Загалові галичан Холмщина і Підляшшя подрібно не були відомі. Царська Росія пильно про це подбала, щоб не було ніяких близьких взаємин між найбільше рідними українськими областями, а нова Польща пішла її слідами. Однаке Росія в часі свого панування не нищила фізично нашого населення, спинювала тільки його національне українське самопізнання, як зрештою і на прочих українських землях, над якими панувала. Навпаки, сільському населенню на Холмщині і Підляшші царська влада навіть нераз допомагала та брала його в оборону перед польським визиском і заливом і з цього боку в народніх масах залишила вона по собі цілком не найгірші спомини.

ПОЛЬСЬКА ПОЛІТИКА ГІРША ВІД ЦАРСЬКОЇ.

Нечуване національне і віроісповідне переслідування, цілковите усунення з публичного життя української мови, насильна й безоглядна польонізація українського села, масове нищення православних церков, конфіската церковного нерухомого майна, масове поселювання польських військових осадників і зневага українського православного селянина на кожному кроці, безграниця самоволя польської поліції та адміністрації, воююче польське римо-католицьке духовенство при відсутності української інтелігенції й проводу на місцях при спогадах на царсько-російські часи витворили корисну психольогічну основу для комуністичної агітки. Ані на одній частині українських земель, що були недавно під польською владою, не записалася Польща так ганебними чорними красками, як саме на Холмщині й Підляшші. Практичні висліди того всього бачили ми в останніх місяцях і тижнях, як наші селяни добровільно покидали рідну землю зі страху тільки на саму згадку, що ануж тут вернеться Польща. А привязання нашого хлібороба до рідньої скиби чайже велике!

НАШІ ВТРАТИ НА ЗАХОДІ ТА ІХ ПРИЧИНИ.

Холмщина і Підляшшя не є сьогодні назвами політично-адміністраційними, як впрочім не були ними і в минулому. Це назви радше історично-етнографічні, при чому назва Холмщина як холмська епархія має значіння у нашій церковній історії. Холмщина обіймає повіти або частини повітів: Холм, Грубешів, Томашів, Замістя, Білгорай і Краснистав; Підляшшя повіти: Володава і Біла Підляська. Всі вони входять сьогодні до люблинського дистрикту й творять суцільну територію, поперетику на густо найновішою польською кольонізацією, а в холмському повіті теж численними німецькими кольоніями, що задержали досьогодні німецький характер. Національна українська територія ще в половині мин. століття сягала значно дальше на захід і особливо на північний захід у повітах Янів, Люблін, Соколів, Радзин, Любартів. Нині там уже етнічна Польща, а по нас осталися тільки нечисленні національні острівці і топографічні назви. Найбільші втрати по-

несли ми після 1905 р., коли давніше уніяцьке населення (так звані »упорствуючі«), що не хотіло прияти православя після скасування унії на Холмщині і Підляшші в 1875 р., масово перейшло офіціально в римо-католицтво і невдовзі спольщилося цілковито. Це була наша найбільша національно-територіальна втрата, — з природним приростом до сьогодні біля чверть міліона душ — більша, як втрата через римо-католицтво на прикінці першої і з початку другої половини XIX. століття нашої національної території між Вислоком і Сяном в Галичині. Тут поляки свій найбільший національно - територіальний успіх посуненням своєї суцільної національної території на схід нашим коштом мали якраз не за історичної Польщі, але під австрійським і російським пануванням.

При досліді причини втрати цієї значної національної території треба відмітити, як одну з найважніших причин факт, що тодішнє уніяцьке (греко-католицьке) духовенство і в перемиській епархії і ще більше в холмській епархії у своїй великій перевазі стояло під польським національним впливом, говорило дома і проповідувало в церкві по-польськи і жило в дружніх відносинах з польським двором та двірськими офіціалістами, як не менше і польським римо-католицьким духовенством. Нерідкі були теж випадки, що уніяцькі священики та їх рідня, особливо на Холмщині і Підляшші брали видну участь у польському національному русі, навіть у революційному. У церковний обряд входило щораз більше новин, взятих живцем з латинства так, що сама уніяцька церква була часто безпосереднім розсадником польщини у досі українському селі. При тодішній відсутності національного освідчення села, залежного матеріально від польського двора, що являвся усюди вогнищем польських національних стремлінь, при співжитті й в церковній ділянці (латинсько-польської відправи у церквах в часі празників та більших свят), — врешті при відомому наступі польського духовенства, створено пригоже підложжя до прямого переходу українського села в латинський обряд, а через нього невдовзі й у польський національний табор.

На Холмщині і Підляшші рішальну роль у спольщенні значних українських просторів відограла теж обrusительна політика царського уряду, що практично

переводив у життя гасло: »православіє, народность і атечество«. В 1875 р. скасовано там унію, у деяких околицях, зокрема на Підляшші, насильними засобами. Метою привернення православя у цьому краю було створення барієри перед римо-католицьким і польським наступом. Назагал це вдалося, але при наших великих національних втратах на півночі і північному заході. Після 1875 р. остали там саме десятки тисяч дотеперішніх уніятів, що не хотіли добровільно перейти на православя, а якщо і перейшли, то зробили це по-зірно. Деякі й формально не переходили та як »упорствуючі« були виставлені на репресії уряду. Свої релігійні потреби заспокоювали вони потайком у найближчих польських римо-католицьких священиків, або у тайних емісарів з польського римо-кат. духовенства, що приїздили туди з Галичини. Загальне число »упорствуючих« на Підляшші і Холмщині подавали російські офіціяльні джерела на 90.000 душ; число їх наслідників з природнім приростом виносить приблизно чверть міліона, сьогодні зовсім спольщених. Остаточний вислід був такий, що після проголошення царського толерантійного указу з 1905 р., який давав законну можливість переходу з православя на римо-католицтво, дотеперішні своєрідні »марани« перейшли масово явно на римо-католицтво та вони вже в другому поколінні для нас національно пропали. Там, де ще з початком ХХ-того століття гомоніла українська мова і пісня, сьогодні їх вже не почуєш. Врятувати їх могла унія, але з національним українським духовенством. Та до цього свідомо не допустив царський уряд. Питання ще отверте, чи серед нинішніх корисних для нас обставин, можна їх хоч частинно привернути для української нації. Поодинокі випадки повороту до українства вже занотовано і нотується даліше. Велику місію може тут зробити українська народня школа і відповідні видавництва, у першу чергу друковані латинкою, або прямо у польській мові.

ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВОСЛАВЯ.

За останніх 65 літ православя на Холмщині і Підляшші без сумніву закріпилося і воно сталося нерозривною частиною душі нашого селянства, яке не перейшло в римо-католицький польський табор. У своїй

масі сільський народ глибоко-релігійний і безперечно привязаний сьогодні до православя, яке до певної міри являється там на зовні мимо обрядового өбрussіння (московська вимова у церковно-словянській Богослужбі, якої придержується і досі величезна більшість православного духовенства, хоч вже 25 літ минуло від царського панування) — підсвідомим висловом українського національного »Я«. Однаке задержалося там і чимало уніятських церковних звичаїв, яких на схід від Буга вже зовсім нема, та які існують досі в сумежній уніятській Галичині, з якою творить і одну мовно-говіркову групу. Нпр. задержався звичай співати у церкві коляди такі самі, як в Галичині, як Бог Предвічний, Небо і земля, Дивная новина й другі. Співають їх на ту саму арію, що в Галичині і то з перевиданого у Холмі 1892 р. Богогласника, виданого первісно 1824 р. О. О. Василіанами в Почаєві, коли Почаївська Лавра на Волині була ще уніятська. Тільки на роком змосковщено у холмському Богогласнику первісний український текст, але незначно. За те вимова коляд чисто московська, як нпр. »Небо і земля«, »ангели співають« і т. д. і то навіть чисто українських слів коляд, що на галичанина робить комічне чи радше дуже прикре вражіння. Для галичан це найближча і найрідніша по крові, історії і звичаях частина українських земель.

КАЛАКУТИ.

Нове явище повстало на Холмщині і Підляшші за недавньої Польщі, але вже не масове, як це зрештою бувало тоді і в Галичині. Це перехід православних на римо-католицтво, головно, щоб змогти набути землю — очевидно за високу заплату, або для іншого »лакомства нещасного«, чи прямо, щоб позбутися переслідувань від польської поліції та адміністрації. Це явище мало льокальне й індивідуальне значіння, але й воно тут і там вищерビло наш дотеперішній національний стан посідання. Українське село згірдливо прозвало їх »калакутами«. Сучасні обставини їх ліквідують і вони вертаютьмся назад на православя, що рівнозначне і з формальним поворотом до українства, від якого вони впрочім ще не вспіли відстати.

Церковне питання є найголовнішим осередком засікання холмсько-підляського українського православного громадянства. Важні є, очевидно, в його освітньо-культурна, шкільна та господарська організація, але далеко, далеко не в такій мірі, як саме церковна справа. **Корисна** для нас з національного боку **розвязка церковного питання** на Холмщині і Підляшші шляхом відповідної національної організації Православної Церкви та закріплення організації буде **найтривкішою асекурацією перед чужонаціональним заливом**. Всякі інші національні установи можуть продовж короткого часу цілковито загинути, — це бачили ми недавно у Східній Галичині — тільки зорганізована національно Церква перетриває і найбільші бурі та серед них збереже народові його національну душу.

Це доказала греко-католицька Церква в Галичині, що являється сьогодні єдиною чисто-українською національною Церквою та найважнішим національним заборолом, зокрема в нинішніх бурхливих часах. У такій мірі не могла бути й не була ні давніша уніатська (греко-католицька) до 1875 р.

Уніатська Церква на Холмщині і Підляшші, ні пізніша Православна Церква на цій землі. Перша не виконала своєї оборонної національної місії тому, що велика більшість її духовенства і мало що не ціла його єпархічна верхівка були спольщенні та служили польським національним інтересам і ціллям. Друга не виконала її з цієї причини, що кермували нею виключно велікороси, ворожо настроєні до українства і що більшість низового духовенства творили русотяпи місцевого походження і корінні великороси, а меншість не була національно як треба освідомлена й вишколена. Негайно після введення православя в 1875 р. наказом з Петрограду введено в церкву Богослужбу москвофільську вимову, а духовна семінарія в Холмі стала огнищем обмосковлення молодого духовенства. При цій нагоді треба пригадати характеристичну подію, що в часі святочного отворення самостійності холмської православної єпархії під час храмового празника Рождества Пресв. Богородиці 21. вересня 1905 р. (по старому січлю 8. вересня) святочну проповідь з цієї нагоди в часі Служби Божої священик

О. Дрозд виголосив в українській, а не у московській мові і то у прияві численних православних єпархів і високих царських цивільних і військових достойників. На ректорів духовної семінарії в Холмі добирали тільки великоросів, які теж майже виключно були й учителями в духовній семінарії. Ректори цієї семінарії являлися дуже часто незвичайно діяльними і в ділянці московсько-національної політики, вважаючи своє становище як переходове в робленні скорої та близької духовної карієри. Те саме було і з православними єпископами в Холмі. Для прикладу згадаємо хочби відомі по всій українській землі імена ректорів холмської духовної семінарії як Антонія — пізніше волинського архієпископа і київського митрополита — на еміграції митрополита в Карловицях в Югославії, нині вже покійного, — Евлогія, холмського єпископа, першого самостійного в 1905 р., сьогодні митрополита російської еміграційної Церкви в Парижі і Діонізія, останнього варшавського митрополита. Останнім ректором цієї семінарії перед світовою війною аж до часу її евакуації в 1915 р. був цілковито змосковщений білорусин архимандрит Смарагд (його світське ім'я Павло Латиш - Латишенко), що на церковно-політичному і національному тлі вистрілом з бровнінга положив трупом у Варшаві 8. лютого 1923 р. першого православного митрополита в Польщі Юрія (Ярошинського), з роду українця.

Не диво, що православна духовна семінарія в Холмі не відограла такої ролі в національному українському відродженні як напр. духовні православні семінарії в Полтаві або Камянці Подільському, звідки вийшли найсвідоміші кадри української провідної інтелігенції. Подібно як вихованці інших православних духовних семінарій, багато учнів холмської духовної семінарії по закінченні її четвертого курсу переходило в університет. Однаке вони за дуже малими виїмками — пропадали для української нації та здебільша не верталися навіть у свою тіснішу батьківщину. Звідси зродилася одна з причин трагедії холмсько-підляської землі, що в часах великої національної скруті ця багатострадальна земля за недавньої Польщі та після її виандку знайшлася без конечного інтелігентного проводу, не враховуючи сюди маленької горстки інтелігентів, місцевих уродженців. Вона сама не була б ніяк

у спромозі перевести вкоротці всеобіймаючу українську національну організацію своєї батьківщини, якщо не допомога в людях численної й національно вишколеної галицької інтелігенції, частинно й наддніпрянської чи з сумежньої Волині.

Упадок Польщі у вересні 1939 р. та прихід німецької влади дали перші можливості до національної організації й відродження Холмщини та Підляшшя. Тут наше національне життя було в руїнах. Ще в 1931 р. розвязано культурно-освітнє і добродійне товариство в Холмі — »Рідна Хата« — з його около 150 філіями в усіх повітах, українські кооперативи, організовані з нашого львівського центру, змушені перейти під польську керму або й зовсім припинено їхню діяльність, з народніх шкіл усунено цілковито українську мову, з метою позбавити місцеве українське населення власної інтелігенції; закрито всі інші організації; українській пресі та взагалі українському друкованому слову поліційно-адміністраційними заряджениями внеможливо доступ до українського села на Холмщині й Підляшші. Послідовно й беззастережно переводжувано в життя плян цілковитого спольщення цієї нашої північно-західної країни. Цьому мали допомогти теж забрання церковної землі та масова колонізація чужим польським елементом при рівночасній неможливості для українця купна землі. Про нечувану поліційно - адміністраційну самоволю вже згадано. Більшого пекла, яке в останніх роках недавньої Польщі переживала Холмщина з Підляшшям, не було ніколи й в довоєнній Мадярщині, а вже ніколи не було його в таких розмірах і в царській Росії навіть у часі найчорнішої реакції, яка по свому старалася навіть охоронити Холмщину і Підляшшя.

Врешті вирішено перевести в життя справді діявольський плян та збурити православні церкви на Холмщині й Підляшші, яких ще не перемінено на римо-католицькі костели. Подібного явища не записала новіша історія ні в одній країні світа та воно на завжди останеться найчорнішою плямою на — і так неславних — картинах минулого недавньої Польщі. Для наших громадян, зокрема галичан, треба пригадати, що Православна Церква на Холмщині й Підляшші мимо своєї зовнішньої московської політури й відсутності української національної активності її духовенства була таки

головним обороннім валом проти польського заливу. Не стало там інших українських організацій та установ, які розвязано або насильно знищено, або яких взагалі не було, тільки єдина Православна Церква була часто підсвідомим, але за те стихійним висловом збереження не лише віроісповідної, але також і національної окремішності, було охороною перед маревом національної смерти. Тут і вияснення, чому православ'я є сьогодні так дороге та святе для українців Холмщини і Підляшшя.

Православна сьогодні Церква на Холмщині і Підляшші була від берестейської унії в 1596 р. до 1875 р. — отже продовж 279 літ — уніятською та творила окрему самостійну єпархію. Після офіціального шематизму холмської уніятської єпархії на 1875 р. число уніятів виносило тоді (1874 р.) 249.146 душ. Єпархія була поділена на 11 деканатів: 1) білгорайський (17 парохіяльних і 3 фіяльні церкви — з числом вірних 21.215), 2) грубешівський (31 парохіяльних і 17 фіяльних церков — вірних 28.615), 3) заміський (22 пар. і 6 ф., вірних 15.590), 4) красноставський (21 п. і 2 ф., вірних 13.847), 5) томашівський (30 п. і 35 ф., вірних 27.174), 6) холмський (26 п. і 4 ф., вірних 19.531), 7) більський (30 п. і 3 ф., вірних 31.016), 8) володавський (31 п. і 1 ф., вірних 99.429), 9) константинівський (22 п., вірних 22.878), 10) радимський (16 п. і 1 ф., вірних 24.577), 11) соколівський (10 п. і 2 ф., вірних 5.274). — Разом число уніятських парохій виносило з кінцем 1874 р. 256 з таким ж числом парохіяльних церков і 74 філіяльні церкви, себто число усіх уніятських церков виносило тоді 330. Під сучасну пору нема зовсім деканатів: красноставського, константинівського, радимського і соколівського, а давніші уніяти цих деканатів, чи пак їхні потомки, з дуже малими відмінками находяться в римо-кат. костелі та польському національному таборі. Це саме сталося і зо значною частиною колишніх уніятів і в інших деканатах, які не перейшли на православ'я. Воно й змінило в нашу непокористь демографічні відносини на Холмщині і Підляшші.

Число православних парохій у згаданій країні з початком світової війни в 1914 р. майже не змінилося від числа бувших уніятських парохій і виносило около 250, за те значно впало число вірних. Тут не вдіяв ні-

чого і факт, для нас без сумніву корисний, що царський російський уряд в 1912 р. виділив українські етнографічні частини з люблінської та сідлецької губерній в окрему холмську губернію, виділюючи її при цьому з варшавського генерал-губернаторства і приділюючи її до генерал-губернаторства в Києві. Виділення Холмщини і Підляшшя з чисто-польської Конгресівки та адміністраційне влучення їх до етнічно-чистоукраїнського материка з рівночасним уведенням (від 1915 р.) загально російського цивільного права (Х і частини IX томів Своду законов) замість обовязуючого там наполеонського кодексу і польських гіпотечних законів були б дали позитивні для нас висліди. Так само позитивно з точки погляду українських національних інтересів треба сьогодні оцінити з історичної ретроскопії й рою самого православя після 1875 р. Тут царська Росія зробила для нас мимоволі велику національну прислугу.

ЗАГАРБУВАННЯ І НИЩЕННЯ ЦЕРКОВІВ І ЦЕРКОВОГО МАЙНА.

Прихід польської влади на Холмщину і Підляшшя з кінцем 1918 р. застав там 383 православні церкви, які відразу зачала вона самовільно і безправно забирати на польські римо-католицькі костели. Негайно забрано величавий православний катедральний собор у Холмі, з якого викинено іконостас і отинковано мистецько-розмальовані стіни. Масово замикано православні церкви по селах і містечках. Частину їх теж негайно збурено, значну частину перемінено на польські римо-католицькі костели. Розпочалося переслідування православних вірних і православного духовенства. Робилося це під проводом повітових старостів, війтів і солтиців при співучасти польської державної поліції і військових чинників. Очевидно, співділали тут і відомі зі своєї віроісповідної нетерпимості і національного фанатизму польські римо-католицькі священики та численні спроваджені військові осадники й кольоністи, для яких забрано безправно величезну більшість церковної землі. Насильно та безправно забрано теж Православній Церкві численні будинки по містах і селах з будівельними площами, між ними чимало й в самому Холмі.

Божевільне бурення православних святынь прибрало масовий характер головно весною та літом 1938 р., як збурено або спалено зовсім 115 православних церков. Між іншими збурено муровану православну церкву в місточку Щебрешин на Холмщині, збудовану ще в 1184 р., ровесницею розкопаних недавно нашим львівським археольгом д-ром Яр. Пастернаком руїн катедрального собору в Галичі. Польський вандалізм не пощадив одного з найстарших памятників церковного будівництва на теренах тодішньої польської держави, який була б зберегла кожна влада, навіть воююча з кожною церковою совітська влада! **При нищенні церков не щаджено і тлінних останків православних, які викидано з наругою з могил,** — так було напр. з тлінними останками о. Андрія Каролинського в містечку Лашів на Холмщині, — висміваючи при цьому найсвятіші почування православних вірних.

Білянс **нищення** православних вірних був в дні 1. вересня 1939 р. такий: з існувавших 1. серпня 1914 р. 383 православних церков на Холмщині й Підляшші **осталося** в руках Православної Церкви всього 51 церков, або 13,47 %, **перемінено на костели** 149 церков, або 38,90%, які збудовали власним коштом православні або уніяти та які ніколи не були римо-католицькими костелами, **цілковито зруйновано або спалено** 183 православні церкви, або 47,73% з числа всіх православних церков. Число православних парохій зменшено на **около** 80%, бо з **около** 250 парохій з 1. серпня 1914 р. **осталося** 1. вересня 1939 р. всього 51 для приблизно чверть мільйона українських православних вірних, що проживають сьогодні на Холмщині і Підляшші.

Близче це описано в соймових інтерпеляціях посла д-ра Степана Барана до голови ради міністрів, що їх внес він на пленарному засіданні польського сейму 6. липня 1938 р. і 21. липня 1938 р., де зокрема подано точні дати збудовання, знищення і спалення поляками православних церков. Справу насильного і безправного загарбання польським урядом нерухомих дібр Православної Церкви представлено обширо у промові посла д-ра Ст. Барана та промові посла о. протоєрея Мартина Волкова на пленарному засіданні сейму 6. липня 1938 р. та у промові сен. Остапа Луцького на пленарному засіданні сенату 14. липня 1938 р. при ди-

скусії над договором з 2. червня 1938 р. між Апостольською Столицею і польським урядом в справі поуніятських земель і церков.

ВІДНОВЛЕННЯ ЦЕРКОВНОГО ЖИТТЯ Й ЦЕРКОВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ.

Відновлення церковного життя і церковної організації розпочалося безпосередньо після упадку Польщі та приходу німецької влади. Українське православне громадянство звернулося негайно до німецької військової, а згодом і цивільної влади про передачу православним насильно й безправно загарбаних поляками православних церков, що їх вони перемінили на римо-католицькі костели. У багатьох випадках **німецька влада** пішла відразу українцям на руку та **передала їм** — до кінця березня 1940 р. — переважно військова влада вже в перших тижнях по своєму приході, — **около 30** висвячених на костели **православних церков**. Бачучи польське насильство над українським народом, не супротивлялася вона тоді, як місцеве українське православне населення само усувало поляків і брало церкви в своє посідання.

Якщо йде про число зорганізованих православних парохій на Холмщині і Підляшші, то з кінцем березня 1940 р. виносить воно кругло 80 та около 20 знаходиться в стадії організації; усіх чинних у душпастирстві священиків було 102. Там уже працюють як душпастирі православні священики, але Богослужба відбувається найчастіше в приватних домах, бо церкви в тамошніх громадах ще й надальше в руках польського римо-католицького духовенства.

Ведеться дальнє акція ревіндикації православних церков. В часі конференції з компетентними чинниками в краківському Генерал-Губернаторстві над справою ревіндикації загарбаних поляками православних церков і тимчасової внутрішньої організації Православної Церкви в днях 20. і 23. березня 1940 р. передав д-р Ст. Баран прохання адміністратора Православної Церкви на Холмщині й Підляшші о. протопресвітера Івана Левчука про передачу православним холмського собору, що й до того ж часу був у руках римо-католиків та про передачу православним православних церков

перемінених насильно на костели: 3 у білгорайському, 2 у володавському, 2 у грубешівському, 3 у більському, 1 в красноставському, 3 у томашівському, 3 у заміському і 6 у холмському повітах — разом 23 прохань від інтересованих громад про ревіндикацію православних церков, загарбаних поляками на костели. В дні 20. березня 1940 р. вручив теж д-р Ст. Баран прохання Церковного Братства Св. О. Николая в Замістю про передачу йому значного його нерухомого майна в Замістю в ґрунтах і реальностях, загіпотекованих ще й досі на це братство, яке поляки одержали в своє часове посідання під час австрійської окупації ще в часі світової війни. Ревіндикаційні домагання відносяться головно до сільських церков, а з міст тільки до трьох церков: у Білій Підляській, Замісті й Янові, більського повіту.

Інший спосіб ревіндикації матиме ревіндикація землі й будинків Православної Церкви; розмірів і способу її переведення німецька влада досі ще не визначила.

ХОЛМСЬКИЙ КАТЕДРАЛЬНИЙ СОБОР.

На окрему зосім згадку заслуговує справа холмського катедрального собору Пресвятої Богородиці, що до 19. квітня 1940 р. був польських руках і являвся наче символом їхнього панування на Холмщині. Є він одною з великих тринавних церков, збудованих у виді корабля з трьома купулами, що існують на українських землях. При західній входовій стіні збудовано в 1874—1878 рр. в часі останньої реконструкції церкви портик, що спирається на колони дорійського стилю. В середній наві стоять по чотири колони з кожньої сторони, на яких спирається головна купула і стіни храму; при західній стіні на двох колонах збудовані хори, а під ними притвор. В церкві були три вівтарі, один головний та два бічні з величевим іконостасом; стіни були по мистецьки розмальовані. Поляки усунули іконостас, а малювання стін витинкували й вибілили. Перед собором у східно-південній стороні та в доволі значному віддаленні від нього стоїть висока стилева дзвіниця з вежою вищою як середня вежа собору.

Хто і коли побудував холмський катедральний собор — невідомо. Народня легенда приписує збудування первісного собору Володимирові Великому, а Іпатієвський Літопис твердить, що галицький король Данило перебудував около 1235 р. храм Пресвятої Богородиці в Холмі в часі, як там перенесено єпископію з Угровська. В 1638 р. перебудував цей храм холмський уніатський єпископ Мотодій Терлецький. Польські джерела подають, що теперішній собор побудував в 1738—1756 рр. — отже перед двома століттями — холмський уніатський єпископ Пилип Володкович, розбираючи старий собор, так, що з церкви Пресвятої Богородиці з часів галицького Данила нічо не осталось та навіть не відомо, де вона стояла. Воно не зовсім відповідає правді, бо при останньому ремонті теперішнього собору в 1874—1887 рр. устійнено, що деякі стіни собору були виложені цеглою в один ряд, бо самі стіни збудовано з дикого каміння, до якого не могло пристати тинковання. Форма будови стін з каміння дуже стара, близько підходить до способу будови біловинської та столпівської башти біля Холму, що походять з княжих часів. На кожний випадок для нікого це не спірне, що поляки ѹ римо-католики не збудували холмського катедрального собору, що славився здавна чудотворною іконою Богородиці й великим храмовим святом на »другої Пречистої« — себто 21. вересня по повому стилю. Православне громадянство на Холмщині й Підляшші вважає передачу старого холмського катедрального собору її легальному власникові — Православній Церкві — за закріплення перемоги над Польщею та за символового остаточного визволення з під її панування.

ПЕРШИЙ ПІСЛЯ УПАДКУ ПОЛЬЩІ ЦЕРКОВНИЙ ЗІЗД.

Зайшла теж конечна потреба переведення нової організації Православної Церкви на Холмщині й Підляшші шо вілповідала б теперішнім зміненим відносинам. З цією метою скликано до Холму 5. листопада 1926 р. перший зізд старших українських діячів на народній церковній ділянці Холмщини та Підляшша

з денним порядком: 1) упорядкування церковно-релігійного життя на Холмщині і Підляшшу, 2) вибір Тимчасової Церковної Ради. На цей зізд запрошено окремо проживаючого в Холмі адвоката з Тернополя й бувшого соймового посла д-ра Степана Барана, очевидно в характері гостя; він стався невдовзі юрісконсультом (правним дорадником) Церковної Ради і Церковного Управління. Наради зізду розпочалися о 4-й год. пополудні, закінчилися в год. 9-ї вечором. Проводив емеритований суддя Антін Павлюк, секретарював Володимир Косоноцький, бувший довголітній управитель канцелярії Української Парляментарної Репрезентації у Варшаві — оба з Холму. Першу точку деннього порядку реферував Вол. Косоноцький, який теж предложив виготовлений ним проект резолюції, що їх по переведеній довшій дискусії прийнято одноголосно з деякими незначними поправками й доповненнями.

Наради над другою точкою тривали коротко. Ухвалено одноголосно, що Тимчасова Рада має складатися з 10 осіб, 5 духовних і 5 світських з правом кооптації. До цієї Ради вибрано тоді такі особи: з духовенства: о. Іван Левчук, о. Ігор Кикіц, о. Володимир Мархева, о. Григорій Мотюк і о. Осип Ічехан; з світських: Олександер Рочняк, Семен Любарський, Лев Рябчук і Петро Доманчук. Рада скористала з права кооптації і особовий склад децпо змінився. У найближчому часі підпаде він новій зміні, як увійде в життя урядовий розпорядок про Тимчасові Постанови про Православну Церкву в люблинському дистрикті. Рада вибрала опісля Церковне Управління, яке мало заступити Консисторію. Тут теж були деякі зміни, остаточно устійнено такий склад Церковного Управління: о. Ігор Кикіц — парох і декан, о. Володимир Мархева — помічник пароха, оба з Холму, б. сен. Семен Любарський з Скригичина, пов. Грубешів і Володимир Косоноцький з Холму, як члени, а як заступники: б. суддя Александер Рочняк з Замістя, о. м-р Микола Малюжинський — декан і парох з Томашева. Проводить Раді й Управлінню о. протопресвітер Іван Левчук, іменований адміністратором Православної Церкви на Холмщині й Підляшші митроп. Діонізієм 16. листопада 1939 р., який своє урядування обняв щойно з кінцем грудня 1939 р.

РЕЗОЛЮЦІЇ ЦЕРКОВНОГО ЗІЗДУ В ХОЛМІ

35. ЛИСТОПАДА 1939 Р.

Зізд ухвалює:

I. Відновити в усій величині зруйноване церковне життя на терені прадавньої холмської єпископії.

II. Просить нинішнього канонічного зверхника Православної Церкви на Холмщині й Підляшші Його Блаженство, Блаженнішого Митрополита Діонізія перенести свою резиденцію до Холму як осередок Церкви.

III. Повернути до давніх традицій повної згоди, єднання та спільнотного соборного вирішування всіх церковних справ.

IV. До часу упорядкування церковного життя й скликання Собору створити Тимчасову Церковну Раду при правлячому єпископі з осідком у Холмі з представників духовенства й мирян.

V. З хвилиною доручення цих постанов Зізу Його Блажеству, — усі справи, що торкаються церковного життя на Холмщині й Підляшші, вирішуються Митрополитом у стислому порозумінні з Тимчасовою Церковною Радою в Холмі, а то згляду на зміни, які під цю пору мають місце.

V. У Холмі при єпископській катедрі має бути відкрита вища духовна школа з українською мовою навчання.

VII. Для розбудови релігійного православного життя в холмській єпархії зосереджуються в Холмі всі необхідні культурно - освітні установи, а також друкарня і т. п.

VIII. Матеріальною підставою нормального існування холмської катедри та парохій стане усе рухоме й нерухоме майно Церкви, яке посідала в 1914 р., а зокрема — яке вона набула після світової війни.

IX. Вогнищем православного релігійно-аскетичного життя та національної української культури повинні статися: реорганізований Яблочинський монастир та відновлений жіночий монастир у Турковичах.

X. Звернутися до Його Блаженства з проханням:
а) впровадити українську вимову богослужбового церковно-слов'янського тексту — і

- б) затвердити впроваджену вже в життя українську мову в метриках та внутрішньому урядуванні установ Православної Церкви на терені холмської єпархії.

Окрема депутатія Церковної Ради повідомила про це митрополита Діонізія, що приняв до відома та благословив рішення Церковного Зізду в Холмі з 5. листопада 1939 р. і створену там часову організацію у виді Церковної Ради та Церковного Управління. Було це 16. листопада 1939 р., як саме митрополит Діонізій іменував для Православної Церкви на Холмщині й Підляшші окремого адміністратора в особі митрофорного протоєрея о. Івана Левчука, одного з найстарших віком священиків (73 літ), пароха села Монятичі, грубешівського повіту, надаючи йому рівночасно чин протопресвітера.

ЗМІНА НА МИТРОПОЛИЧОМУ ПРЕСТОЛІ.

Заки новоіменований адміністратор, що мав управляти Церквою в порозумінні з Церковною Радою й Церковним Управлінням у Холмі — в одній і другій установі засідали самі українці, — зміг обняти своє урядування, зайшли зміни на православному митрополичому престолі у Варшаві. Митрополит Діонізій письмом з 22. листопада 1939 р. зрікся свого становища та своє урядування передав тимчасово в руки берлінського православного архієпископа для російської еміграції в Німеччині Серафима (зросійщеного німця з світським прізвищем Лядде), віком ще старшого від старого теж митрополита Діонізія. Сам митрополит Діонізій усунувся навіть з Варшави та як приватна особа замешкав у своїй віллі в Отвоцьку біля Варшави. Переємник влади по ньому архиєпископ Серафим фігурує тільки як тимчасовий керманич («місто-блудітель») митрополичого престола (*Metropolitantrouwerweser*) і управляє варшавською митрополією і холмсько - варшавською єпископією тільки провізорично до часу остаточного уладнання відносин Православної Церкви на території колишньої Польщі, що знаїшлася в сфері німецьких впливів. Вирішив долю митр. Діонізія ніхто інший — тільки сама московська еміграція у Варшаві з своїм «Русским Саветом» під

проводом Войцеховського, на якій митроп. Діонізій давніше спирався. Ця московська еміграція та її установа не лише поборювали завзято православних українців, автохтонів Холмщини й Підляшшя та їхні національні й церковні стремління. Вона по упадку Польщі виступила безпощадно проти свого недавнього покровителя митроп. Діонізія та остаточно спричинила його повалення.

ПРОЕКТ ДЕЛЕГАЦІЇ ЦЕРКОВНОЇ РАДИ.

Новий тимчасовий керманич Православної Церкви на занятих польських областях архиєпископ Серафим не обіznаний з її відношеннями та з її окремими потребами. Сам російський емігрант старої дати і старої царської школи, а це все у значній мірі й вирішує його становище до українства взагалі, хоч саме українське православне громадянство до нього — як німця з походження — не має таких упереджень, які звичайно має до родовитого москаля. До нього й звернулася делегація Церковної Ради й Церковного Управління з Холму, що довший час перебувала у Варшаві якраз з метою переговорів з ним. До цієї делегації як постійні її члени входили Семен Любарський і Волод. Косоноцький, а від часу до часу о. Микола Малюжинський, о. Ігор Кикіц та о. Володимир Мархева; допомагав делегації своєю працею в ній м-р Іван Коровицький. Ця делегація, що перебувала у Варшаві кілька тижнів — аж по кінець 1939 р., сама виготовила проект під назвою »Тимчасове положення про Церковне Управління Холмщини й Підляшшя«, у якому зазначено компетенції поодиноких чинників, з яких осередньою місцевою церковною владою мала бути Церковна Рада та її виконавчий орган Церковне Управління з чотирьох осіб — двох духовних і двох світських. Воно мало правити в порозумінні з адміністратором — а властиво адміністратор в порозумінні з Церковним Управлінням, який й затверджував його рішення. Православна Церква на Холмщині й Підляшші мала мати свого роду автономію під верховним керовництвом архієпископа Серафима. Редагували цей проект не правники — головно о. протоєрей Микола Малюжинський з Томашова, а в додатку »на коліні«, тому й редакція його

(49 параграфів) вийшла казуїстична й хаотична з пропущенням багатьох засадничих речей. При невідповідній з юридичного боку кодифікації проекту та його річевій хаотичності, підчеркнено в додатку мало виразно національний момент, згадуючи тільки про видавання церковного органу в українській мові, а поминаючи зовсім такий важливий факт як українська вимова церковно-словянської богослужби й українська урядова мова церковних властей, урядів і установ. Адміністраторові митрополії — »містоблюдителеві« — залишено дуже широкі повновласти. Про розподіл майна митрополії синоду й єпархії та їх установ не згадано ні одним словом, як теж і про ревіндикацію церков, які поляки насильно й безправно заорали. Натомість вложено на адміністратора Православної Церкви на Холмщині і Підляшші обовязок збирати з церков і парохій грошеві збори для митрополії і пересилати їх архієпископові Серафимові.

Цей проект, зложений на борзі членами делегації без обговорення його на Церковній Раді, предложені в грудні 1939 р. архієп. Серафимові та якраз цей проект створив небажані для нас наслідки. Архієп. Серафим взяв з собою проект до Берліна, опісля й до Кракова, роблячи в ньому деякі засадничі зміни, яких тексту делегації не сповістив. Свій контрпроект предложив він прямо керманичеві церковних справ при Генерал-Губернаторові в Кракові. А не треба забувати, що архієп. Серафим ніколи не був на Холмщині й Підляшші, і тамошні церковні відносини були для нього не знані.

ДВА НОВІ ПРОЄКТИ ЦЕРКОВНОЇ РАДИ.

З доручення о. адміністратора Левчука, Церковної Ради і Церковного Управління як їхній правний дорадник (юрісконсульт) виготовив д-р Степан Бааран два проекти — один обширний проект »Тимчасового Внутрішнього Статуту Православної Церкви в дистриктах Люблін і Краків«, принятий Церковною Радою в Холмі на її засіданні 4. березня 1940 р. під головуванням о. адміністратора Левчука, що обіймає в 42 параграфах цілість церковного устрою так, як це було

у Внутрішньому Статуті Автокефальної Православної Церкви в Польщі. До проєкту долучено обширні мотиви.

Другий короткий проєкт з доручення новицьких чинників виготовив д-р Степан Баран під назвою »Проєкт Тимчасових Постанов щодо Православної Церкви у дистрикті Люблін«. Там у 20 параграфах подано найважніші постанови щодо теперішньої переходової організації Православної Церкви на Холмщині й Підляшші як новозредагований проєкт Церковної Ради в Холмі цього проєкту, що його делегація цієї Ради сдвоїла в грудні мин. року архієп. Серафимові.

...ово-зредагованому проєкті усунено всі ті недостачі, що їх мав проєкт делегації та зазначено як найвиразніше український національний характер Православної Церкви на Холмщині й Підляшші, який забезпечено відповідними правними постановами.

Оба згадані проєкти вручив д-р Степан Баран у прияві проф. д-ра Володимира Кубійовича й делегата Церковної Ради та Церковного Управління у Холмі б. соймового посла Семена Любарського зі Скригічина, грубешівського повіту, керманичеві відділу церковних справ при Генерал-Губернаторові в Krakovі ляндгеріхтсратові Вільденові в часі конференції з ним 20. березня 1940 р. разом з окремими проханнями про ревіндикацію катедрального собору, 23 церкови і нерухомостей Церковного Братства Св. О. Николая в Замістю.

ПРОЕКТ ТИМЧАСОВОГО ВНУТРІШНЬОГО СТАТУТУ.

Проєкт »Тимчасового Внутрішнього Статуту Православної Церкви в дистриктах Люблін і Krakів« складається з 17 розділів і 42 параграфів у такому порядку: I. Загальні постанови (§ 1 — § 6), II. Управа єпархії (§ 7 — § 13), III. Церковний суд (§ 14 — § 19), IV. Деканати єпархії (§ 20 — § 25), V. Кандидати до духовного стану (§ 26), VI. Монастири (§ 27), VII. Наука релігії (§ 28), VIII. Церковні Братства (§ 29), IX. Місійна діяльність (§ 30), X. Церковне майно (§ 31 — § 34), XI. Відношення до державної влади (§ 35), XII. Урядова мова (§ 36), XIII. Урядовий орган (§ 37), XIV. Урядова печатка (§ 38), XV. Автен-

тична інтерпретація (§ 39), XV. Переходові постанови (§ 40) і XVI. Кінцеві постанови (§ 41 і § 42). Проект Статуту об'ємає цілість устрою та мав би бути вихідною точкою й основою до правного унормування устрою Православної Церкви на українських землях, що входять сьогодні в склад Генерал-Губернаторства в Krakovі. Редакційно зближений він до Внутрішнього Статуту Автокефальної Православної Церкви у б. Польщі та його залучників і президентського декрету з 18. листопада 1938 р. про відношення держави до Автокефальної Православної Церкви. Постанови Статуту і декрету мали обовязувати дальше, оскільки їх постанови не є суперечні зі станом, що його викликало теперішнє правно-державне положення й поділ сфери впливів між Німецьким Райхом і СССР та якщо вони не суперечать постановам, що їх наведено в Тимчасовому Внутрішньому Статуті.

До проекту долучено зредаговані д-ром Ст. Бараном обширні мотиви, що вяснюють історію поодиноких важніших установ і потребу їх нового унормування по думці проекту. Очевидно, у такій редакції, як його предложено німецькій владі, проект не міг би стати обовязуючим законом, хочби з цієї причини, що вийшов він тільки від одного заінтересованого чинника. Тут і другі чинники — церковна єпархія і передовсім держава — будуть мати своє слово, на практиці та — очевидно — більше рішальне як слово Церковної Ради в Холмі. Метою предложеного проекту — дати вихідну точку й основу під остаточне виготовлення *Magna charta libertatum* для Православної Церкви на українських землях, що у висліді теперішніх воєнних ділань і упадку Польщі знайшлися під німецькою владою.

У самій назві проекту пропущено назву Холмщина й Підляшшя як назви історично-етнографічного значіння, а не політично-адміністраційного. Поза стислишою територією самої Холмщини й Підляшшя є ще деякі православні парохії з українським населенням у люблинському дистрикті та Лемківщині з окремим православним деканатом. З фактом існування православя на Лемківщині, без огляду на причини його появи, мусить рахуватися кожний реальний політик, а нам, українцям, залежить чайже на тому, щоб усунути звідтам чужо-національні ворожі нам московські

впливи і взяти Лемківщину в цілості у сферу виключно наших національних впливів. Тому зайдла потреба приняти вже в назві проєкту політично-адміністраційну назву дистриктів Люблін і Краків.

ДЕЩО З ІСТОРІЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ У Б. ПОЛЬЩІ.

В мотивах до повищого проєкту між іншими написано таке:

До світової війни ще якийсь час після неї вірні Східної Православної Церкви з теперішньої території дистриктів Люблін і Краків організаційно й канонічно не підлягали одній верховній церковній владі. Православні люблинського дистрикту мали свого постійного єпископа в Холмі, якого верховною церковною владою був патріярх у Москві. Натомість православні з Галичини, які сьогодні входять у склад краківського дистрикту, підлягали юрисдикції православного митрополита в Чернівцях на Буковині в б. австрійському Царстві.

Цей стан змінився в новоповсталій Польщі. Польща старалася звільнити своїх православних громадян, що після римо-католиків творили найчисленішу віроісповідну групу в державі, від якоїнебудь церковної залежності від патріярхату в Москві. Відносини Православної Церкви у б. Польщі довший час законно не були управильнені. Створено тільки православну митрополію у Варшаві з юрисдикцією над усіми православними в Польщі, але не зірвано зв'язків з московським патріярхатом, бо варшавський православний митрополит стався ексархом московського патріярха.

Цю по суті номінальну залежність б. Польща хотіла усунути й справи Православної Церкви на своїй території впорядкувати по лінії своїх державних і національно-польських інтересів. Появився адміністраційний розпорядок міністра віроісповідань і освіти б. Польщі з 30. січня 1922 р., оголошений в Моніторі Польському ч. 38 з 16. лютого 1922 р. Цей розпорядок під назвою »Тимчасові постанови про відношення Держави до Православної Церкви в Польщі« мав обов'язувати тільки переходово до часу ухвалення закону, нормуючи відношення польської держави до Православної Церкви.

Оголошення повищих »Тимчасових Постанов« передила ціла низка конференцій покликаної до життя польським урядом вищої православної церковної єпархії з варшавським митрополитом у проводі, якої виконавчим органом стався Священний Синод у Варшаві,— з польським урядом. Метою цих конференцій, що відбувалися на підставі рішення польського уряду з серпня 1921 р., було зорганізування Православної Церкви в Польщі при допомозі вищої православної єпархії — а це по думці інтересів польської держави. Ці інтереси стреміли до того, щоб з Православної Церкви зробити податний і безвільний чинник, при допомозі якого можна б перевести спольщення православних вірних, серед яких подавлячу абсолютну більшість творили українці. По польській урядовій — тенденційній в користь поляків — статистиці з 1931 р. число православних у б. Польщі виносило 3,762.500, або 11,8% загалу населення б. Польщі в 1931 р., а в самому люблинському воєвідстві 210.400, або 8,5%.

Православна церковна єпархія домагалася тоді скликання провінціонального православного Собору в Польщі для вирішення зasadничих устроєвих питань Православної Церкви в Польщі, головно щодо автокефалії, себто церковної незалежності цієї Церкви в Польщі та її відношення до польської держави. Згадана єпархія виробила навіть регулямін для цього Собору та предложила його польському урядові до затвердження.

Усі ці заходи православної церковної єпархії та польського уряду велика частина православного духовенства й праславних вірних у Польщі приняла дуже неприхильно, а то з огляду на шкідливі для Православної Церкви наміри польського уряду, що відбилося тоді голосним відгомоном у деяких незалежних пресових органах, а навіть у польському парламенті. Протест проти затій польського уряду підняли й російські православні церковні єпархи, що перебували на еміграції; проги них заявився теж і московський патріярхат.

Супроти цього польського уряду занехав справу скликання згаданого Собору, який і пізніше аж до упадку Польщі у вересні 1939 р. взагалі не відбувся. Однаке уряд з польської національно-державної рації обстоював і надальше справу проголошення автоке-

фадії Православної Церкви в Польщі і — зрештою не без відома відданої собі православної єпархії в Польщі — повів дальшу акцію потаємно дипломатичним шляхом у царгородського патріярха Григорія, якого зумів собі відповідно зєднати.

АВТОКЕФАЛІЯ.

Заходи польського уряду увінчалися повним успіхом і царгородський патріярх Григорій на основі розгляду предложення польського уряду на канонічних засіданнях Священного Синоду в Царгороді в днях 6. і 11. листопада 1924 р. оголосив 13. листопада 1924 р. »Томос« про признання Православної Церкви в Польщі Автокефальною Церквою. Цей Томос, підписаний царгородським патріярхом Григорієм і 12 митрополитами Східної Православної Церкви оголошено в російських мові у »Вістнику Православної Митрополії в Польщі« ч. 8 з 30. квітня 1925 р., а польський уряд проголосив його вроčисто у Варшаві 17. вересня 1925 р.

Священний Синод Автокефальної Православної Церкви в Польщі ухвалив після цього Внутрішній Статут, що визначує подрібно внутрішнє життя цієї Церкви й предложив цей Статут разом з проектом закону про зовнішню організацію Автокефальної Православної Церкви в Польщі. Внутрішній Статут прийнято, на томіст відложено справу згаданого вище законопроекту й »Тимчасові Постанови« діяли дальше.

Остаточну внутрішню організацію Автокефальної Православної Церкви в Польщі та її відношення до польської держави мав перевести перший Генеральний Собор Автокефальної Православної Церкви в Польщі на основі відрученого листа президента Польщі Ігнатія Мосцицького з 30. травня 1930 р. У виконанні цього листа розпочато передсоборові праці й покликано до життя передсоборові комісії під проводом митрополита та з участю представників духовенства, світських осіб та представників польського уряду. Праці цих комісій на довший час припинювано, але все ж зуміли деякі з них обробити основно цілу низку зasadничих питань.

ПРАВНІ ПІДСТАВИ АВТОКЕФАЛЬНОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ В Б. ПОЛЬЩІ.

Польський уряд відкладав з року на рік скликання Генерального Собору, і його остаточно взагалі не скликав та сам без рішень Собору проголосив декретом президента польської Річипосполітої з силою закону з 18. листопада 1938 р. про відношення держави до Польської Автокефальної Православної Церкви (В. З. Р. П. ч. 88 поз. 597), в якому унормовано організацію цієї Церкви та її відношення до польської держави. На основі арт. 1, уступ 2, цього декрету рада міністрів видала розпорядок з 10. грудня 1938 р. (В. З. Р. П. ч. 103, поз. 679), у якому узнато долучений до цього розпорядку Внутрішній Статут Польської Автокефальної Православної Церкви разом з його заступниками, зложений правою репрезентацією цієї Церкви.

Ці всі три правні акти: Томос царгородського патріярха Григорія з 13. листопада 1924 р., декрет президента б. Польщі з 18. листопада 1938 р. і розпорядок ради міністрів з 10. грудня 1938 р. з долученим до нього Внутрішнім Статутом, являються й сьогодні правою підставою устрою організації й внутрішнього життя Православної Церкви на занятих польських територіях.

У проводі Автокефальної Православної Церкви в б. Польщі, яку церковно-адміністраційно поділено на п'ять єпархій: варшавську (холмсько-варшавську), волинську, поліську, гродненську й віленську, стояв варшавський митрополит, до якого як варшавсько-холмського єпископа належала теж і колишня самостійна холмська єпархія. Для вирішування важливих для Православної Церкви справ покликано окрему установу — Собор Єпископів під головуванням варшавського митрополита і Священний Синод як адміністраційний виконавчий орган митрополита й Собору Єпископів.

ПОЛЬЩЕННЯ АВТОКЕФАЛЬНОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ.

Згаданим вище президентським декретом уведено у внутрішнє урядування Православної Церкви виключно польську мову. Ще перед тим уведено польську мо-

ву навчання в православних духовних семинаріях у Кремянці на Волині та Вильні, щоб спольщити в цілості кандидатів до духовного звання. Для цієї самої польської національно політичної цілі утворено при варшавському університеті відділ православної богословії, очевидно також з польською мовою навчання; польську мову навчання і польський дух заведено теж і в богословському ліцею у Варшаві на місце скасованих духовних семинарій.

Як уже вище сказано, польська лежавна влаша наказала ввести в всіх церковних властях, урядах і установах Православної Церкви польську урядову мову, хоч православних поляків не було, чи раліше були тільки одиниці. Навкту делігії для українських православних літей на суто українській території наказано вести в польській мові, а навіть змушувано православне духовенство на українській етнічній території — передовсім на Холмщині й Підляшші — виголошувати проповіді в польській мові для православних українців. Пороблено теж спроби сполящення церковно-славянської мови в Богослужбі. Вдешті зачато сполящувати й саму православну церковну єпархію та в 1938 р. висвячено на православних єпископів лвох військових священиків поляків — Семашка та Шретера.

Без сумніву, при найближчій зміні на митрополичому престолі у Варшаві — православним митрополитом, я тим самим і головою Автокефальної Православної Церкви в Польщі був би стався поляк і тоді тим-скопіше пішло б сполящення непольського православного населення, головно найчисленішого українського.

Польська лежавна влаша щораз більше й глибше встрияла в внутрішні чисто церковні справи Православної Церкви так, що фактичним її керманичем вважали загально не митрополита, але директора віроісповіднього департаменту Православної Церкви в міністерстві віроісповідань і освіти, не єпископів, але воєводів, не деканів і парохів, але старостів і командантів станиць польської державної поліції.

Православна Церква в б. Польщі стала — одним словом — безвільним орудям в руках польського уряду, що старався її понизити та знищити. Це йшло йому тим лекше, що єпархію Православної Церкви за

малими виїмками творили росіяни, національно нічим не звязані з автохтонним українським і білоруським православним населенням.

ПО УПАДКУ ПОЛЬЩІ.

Такий був стан в дні 1. вересня 1939 р. Нині він змінився. Велика більшість території б. Польщі з православним населенням (українським і білоруським) припала Совітам, частинно Литві. На схід від Буга залишилися чотири православні епархії — волинська, поліська та гродненська в цілості при Совітах, з виленської м. Вильно з округою при Литві, більшість епархії при Совітах. Зменшилася також територія — а передовсім дуже значно й число вірних — варшавської православної епархії, від якої відпали повіти з абсолютною більшістю українського населення, а саме повіти Любомль і Ковель на Волині й Берестя та Кобрин на Поліссі, які п. рилучено до варшавської епархії щойно в 1939 р.

У висліді німецько польської війни перестав існувати Собор Єпископів, коли чотири православні епархіяльні єпископи опинилися поза границями сфери німецьких впливів. Перестав існувати також і виконавчий орган митрополита й Собору Єпископів — Священин Синод у Варшаві й силою нових фактів компетенції Собору Єпископів опинилися в руках митрополита з хвилиною, як сам Собор Єпископів перестав фактично діяти.

Однаке мимо повищих фактів не перестала існувати автокефалія Православної Церкви б. Польщі й вона існує тальше й сьогодні на занятих польських землях, а її головою й тальше православний варшавський митрополит чи завілуючий митрополією єпископ. Автокефальна Православна Церква в б. Польщі повстала — як вище згадано — на основі Томоса царгородського патріярха Григорія з 13 листопада 1924 р., а не на основі якогонебудь акту державної влади. бо державна влада церковних канонів своїм одностороннім актом не може змінити Автокефальну Православну Церкву під проводом митрополії у Варшаві існує отже і у дистриктах Люблін і Краків, на території яких ме-

шкає автохтонне 'українське православне населення. В § 1 проєкту Тимчасового Внутрішнього Статуту цей правний стан зазначеного виразно на самому вступі.

САМОСТІЙНА ХОЛМСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЄПАРХІЯ.

Холмська православна єпархія належить до одної з найстарших взагалі на українських землях. Про холмського єпископа Івана згадується в Ніконівському Літописі під датою 1072 р., коли цей єпископ разом з іншими українськими православними єпископами брав участь при перенесенні мощів святих братів-мучеників Бориса й Гліба в Києві в 1072 р. зі старої церкви у Вишгородку біля Києва до нової церкви в Києві, збудованої київським великим князем Ізяславом при київському митрополиті Юрію. Православна єпархія в Холмі існувала отже тому 865 літ назад, а властиво ще дещо скорше.

Після спустошення холмської землі польським князем Болеславом Смілим холмську єпархію прилучено до володимирської єпархії у Володимири на Волині й вона входила в її склад до 1137 р. З просторої володимирської єпархії виділено в 1137 р. нову єпархію у м. Угровськ на західній стороні ріки Буг (сьогодні село Угруськ, холмського повіту), до якої ввійшли Холмщина й Підляшшя.

Галицький король Данило, до якого належали Холмщина й Підляшшя, укріпив місто Холм і в 1223 р. переніс єпископію з Угровська до Холму, де єпископську катедру заняв тоді єпископ Іван, крилошанин Святоуспенського катедрального собору у Володимири на Волині.

Від 1223 р. існувала холмська православна єпархія з осідком у Холмі безпереривно аж до приходу польської влади в листопаді 1918 р. Як самостійна православна єпархія існувала вона до 1596 р., себто до брестейської релігійної унії, а від 1596 р. до 1875 р. як самостійна уніяцька (греко-католицька) єпархія, якої єпископи по старому звичаю звалися єпископами холмськими і белзькими аж до часу приолучення белзької землі під церковно-адміністраційним оглядом до греко-католицької єпархії в Перемишлі.

В 1875 р. злуку тодішньої уніяцької (греко-католицької) холмської єпархії, що обіймала Холмщину й Підляшшя — себто українські етнічнографічні землі в тодішніх російських губернях Люблін і Сідлці, які сьогодні належать до люблинського дистрикту. З цих земель утворено в 1912 р. окрім холмську губернію, якої західні й північно-західні граници стались у загальному кордонами Української Народної Республіки в берестейському мірі з 9. лютого 1918 р. Холмську — від 1875 р. знову православну — єпархію злучено як вікаріят з варшавською православною єпархією під назвою холмсько-варшавської єпархії. Вікарні православні єпископи мешкали постійно від 1875 р. у Холмі, де була консисторія та духовна семінарія, і головні єпископи, що мешкали у Варшаві, мали титул холмського і варшавського архиєпископа.

Царським указом з 29. (16. ст. стилю) червня 1905 р. реактиювано самостійну православну єпархію в Холмі, а її єпископи звалися з того часу холмськими й люблинськими єпископами.

Так було до повстання недавньої Польщі. Польський уряд, маючи на меті цілковито спольщити українське православне населення Холмщини й Підляшшя, без ніякого окремого акту канонічного характеру, — але мабуть за згодою тодішнього варшавського православного митрополита Юрія, чи може останній на приказ уряду, — перевів влучення самостійної холмської православної єпархії до новоствореної варшавської митрополії, а властиво до варшавської єпархії, бо варшавські митрополити були рівночасно варшавськими єпархіальними єпископами. Від тоді варшавські православні митрополити зачали вживати назву холмсько-варшавських (з часом варшавсько-холмських) єпископів. Невдовзі ця подвійна назва в номенклатурі нової єпархії цілковито зникла та варшавські православні митрополити зачали зватися просто варшавськими архиєпископами. Свою єпархію назвали вони тоді варшавською єпархією, що йшло, очевидно, по лінії бажань польського уряду. І лише за нової німецької влади з'явилася знову назва в деяких актах варшавських православних митрополитів варшавсько-холмської та навіть холмсько-варшавської єпархії.

Під церковно-адміністраційним оглядом холмська православна єпархія (як рівнож і угрівська православ-

на єпархія в її місце) була підчинена православним митрополитам у Києві до 1330 р., від 1330 р. до 1347 р. галицькій митрополії, а в 1371 р. до 1397 р. галицькому митрополитові Антонієві. В часах холмського єпископа Харитона з початком XV. століття холмська православна єпархія була підчинена православним митрополитам київським і литовським, а після введення унії з Римом у цій єпархії в 1596 р. уніатським митрополитам у Києві, що звалися митрополитами київськими і галицькими та цілої Русі (*totius Russiae*). Від 1830 р. до 1875 р. холмська уніатська єпархія була підчинена прямо папі, а після скасування унії з Римом в 1875 р. православному Святішому Синодові в Петрограді й з черги канонічно православному патріярхові в Москві, що було аж до перших років панування недавньої Польщі, коли православні в Польщі підлягали канонічно московському патріярхові.

Сьогодні прийшла пора, щоб привернути знову холмській православній єпархії давнун самостійність і до цього якраз зміряє проект »Тимчас. Внутр. Статуту« у своїй поставі в § 2, уст. 1. Жадання реактивовання самостійної православної холмської єпархії не підніс ані Церковний Зізд у Холмі з 5. листопада 1939 р., ані не піднесено цього і в проекті делегації Церковної Ради з Холму про »Тимчасове положення про Церковне Управління Холмщини й Підляшшя«.

ТЕРИТОРІЯ ХОЛМСЬКОЇ ЄПАРХІЇ.

В § 3 проекту »Тимч. Внутр. Статуту« зазначено, що холмська православна єпархія обіймає територіально всіх вірних Православної Церкви, що мешкають в границях дистриктів Люблін і Краків.

Такий територіальний засяг холмської православної єпархії обоснований історичними і фактичними причинами. В перших віках свого існування холмська православна єпархія, як найдальше висунена на північний захід, обіймала всю територію між ріками Буг і Висла; туди входила також і ціла краківська область. Пізніше ввійшла в її склад і північна частина белзького воєводства за історичної Польщі, до якої входили по 1795 р. і ті частини повітів Сокаль, Рава Руська і Любачів, які прилучено тепер до люблинського дистрикту. Греко-

католицька церква в Кракові до 1846 р., коли Краків прилучено до Австрії, була під юрисдикцією холмських уніатських єпископів. В краківському воєвідстві (Лемківщина) було після статистики з 1931 р. 12.000 православних, або 0.5%.

Границі нової холмської православної єпархії в люблинському дистрикті покриваються майже в цілості з границями відновленої в 1905 р. самостійної холмської православної єпархії та з цього огляду привертається тільки стан, що існував до світової війни. Православні з б. краківського воєвідства — сьогодні краківського дистрикту — за недавньої Польщі входили в склад православної варшавської (холмсько-варшавської чи варшавсько-холмської) єпархії, якою управляв варшавський митрополит. Тепер повинні вони ввійти до самостійної холмської єпархії, яку треба реактиювати. На самій Холмщині з Підляшшям було 1. IX. 1939 р. 6 деканатів: на Підляшші більський і володавський, на Холмщині: холмський, грубешівський, томашівський і білгорайський. З початком 1940 р. архієп. Серафим створив два нові деканати на Холмщині: другий грубешівський і заміський, отже тепер є вже 8 деканатів.

ЗАСАДА СОБОРНОСТІ ТА УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРИНАЛЕЖНОСТІ КЕРМУЮЧИХ ЦЕРКОВНИХ ОРГАНІВ І УСТАНОВ.

У західній »Римо-католицькій Церкві« незнана засада соборності, бо там в управі Церквою панує засада авторитарності єпископів і папи та світські особи в цій праві не мають ніякого голосу. Натомість її приято у Східній Православній Церкві й вона теж знайшла свій вислів у згаданих вище президентському декреті з 18. листопада 1938 р. та Внутрішньому Статуті з його залучниками, виданих на основі рішення ради міністрів з 10. грудня 1938 р. щодо Автокефальної Православної Церкви в б. Польщі. В Генеральному Соборі й Єпархіальних Зібраниях, що вирішували питання, важні для управи та організації цієї Церкви, значний голос мали виборні світські особи.

Цю засаду залишено й в проекті »Тимчасового Внутрішнього Статуту«. Єпископа єпархії (переходово

адміністратора єпархії), вікарного єпископа, членів Консисторії (4 особи духовні й одна світська) і членів Ревізійної Комісії (2 духовні і 1 світська особа) вибирає Єпархіальне Зібрання, вибране на основі обов'язуючої досі виборчої ординації. Єпархіального єпископа й єпископа - вікарія затвержує компетентна німецька влада, а єпископ (адміністратор) членів Консисторії і Єпархіальної Ревізійної Комісії, вибраних на 5 літ. Деканальне зібрання духовенства вибирає двох кандидатів на декана та двох на віцепреподавателя, з яких єпископ (адміністратор) іменує одного деканом і одного віцепреподавателем; вони урядують 5 років. Єпископ (адміністратор) іменує, переносить і звільняє парохів, вікарів, діаконів, субдіаконів і дяків (псаломщиків) та виконує нагляд над монастирями. Парохією завідує парох разом з членами парохіального духовенства, дяком і церковним старостою при співучасти Парохіальної Рари, вибраної Парохіальним Зібранням; їх склад і компетенцію визначають дотеперішні постанови.

Єпископ (адміністратор) єпархії має подати до 14 днів до відома шефові Генерал-Губернаторства в Кракові та шефам дистриктів у Люблині і Кракові імена й прізвища членів Консисторії та Єпархіальної Ревізійної Комісії, а шефам відносних дистриктів у Люблині й Кракові імена та прізвища деканів і їх заступників, парохів, ігуменів й ігуменинь монастирів та директорів духовних шкільних заведень. Єпископ (адміністратор) єпархії має теж подбати про науку релігії в школах і про місійну діяльність в єпархії.

Незалежний Церковний Суд у Холмі з трьох духовних осіб членів Консисторії вирішує справи церковні й розводові в першій інстанції в дотепер обов'язуючих границях. Другою та останньою інстанцією від його рішень є завідуючий варшавською митрополією; він є теж першою та останньою інстанцією щодо судівництва, щодо особи єпископа (адміністратора) єпархії й вилучення вірного з Церкви та йому врешті прислуговують права Собору єпископів і Священного Синоду до часу, доки ті установи не ввійдуть в життя. Більше управнень завідуючий митрополією не має. Очевидно всі ці постанови діють тільки до часу остаточного унормування відносин Православної Церкви на території б. Польщі, що находитися сьогодні під ні-

мецькою владою й тому ціла низка постанов проєкту має тимчасовий, переходовий характер.

Послідовно переведено в проєкті »Тимч. Внутр. Статуту» засаду церковних органів і церковних установ. Єпископом (адміністратором) єпархії, вікарних єпископом, членами Консисторії й Єпархіальної Ревізійної Комісії можуть бути тільки особи, приналежні до української національності. Про національну приналежність низового духовенства не говориться, бо воно й так українське, та впрочім його призначення залежить від керуючих церковних органів. Передбачений в проєкті Православний Богословський Ліцей в Холмі має мати українську мову навчання та українська мова має бути виключно урядовою мовою всіх властей, урядів і установ та монастирів православної холмської єпархії. У церковно-словянській Богослужжі має бути українська вимова.

МАЙНО ЦЕРКОВІ І ЇХ УСТАНОВ.

Загальні постанови щодо завідування майна церков, її установ і церковних братств остаються ті, що були досі зі змінами, які вводить проєкт. Низка постанов відноситься до розподілу майна митрополії, єпархії, Св. Синоду та її поодиноких установ і церковних братств, що є у Варшаві, між холмську єпархію й тими парохіями (є їх всього кілька з кількома тисячами вірних, переважно росіян), що остаються поза нею. Відношення розподілу означує число парохій і число вірних.

На єпископа (адміністратора) єпархії вложено обов'язок подбати про ревіндикацію майна церков і її установ та церковних братств, що їх забрано насильно й безправно в часі польської влади.

ВАРШАВСЬКА ПРАВОСЛАВНА КОНСИСТОРІЯ НЕ ІСНУЄ.

Вище переповіли ми зміст найважніших постанов проєкту »Тимч. Внутр. Статуту« та подали деякі важливі місця з додукціях до цього мотивів. В цих мотивах до § 9 проєкту сказано, що важним чинником

в адміністрації Православної Церкви в б. Польщі була Консисторія. Завідуючий варшавською митрополією та холмсько-варшавською єпархією архієпископ Серафим розвязав з початком 1940 р. існуючу у Варшаві Консисторію варшавської (холмсько - варшавської) єпархії та замість неї утворив »Тимчасову Єпископську Раду при Управляючому Варшавською Православною Єпархією«. До її складу входять чотири духовні особи, а саме: архімандрит Теофан, архімандрит Філофей, протоєрей Коваленко й протоєрей Помазанський. По національності оба архімандрити є змосковщені білорусини, оба протоєреї росіяни. Единий українець архімандрит Палладій (Видибіда-Руденко, колишній член дирекції Державного Банку УНР) не ввійшов у склад Ради. Територіально обсяг діяльності цієї Ради неозначений, практично обмежується до території поза люблинським дистриктом; — отже не торкається Холмщини й Підляшшя. Впрочому признає це й сама Рада, відсилаючи прохання священиків про надання парохій на Холмщині й Підляшшу о. адміністраторові Левчукові, при чому відповідні письма до нього виготовляє сама в українській мові. Рада є під кермою архієпископа Серафима, якого часом заступає у Варшаві його вікарій віденський єпископ Василій (росіянин). Однаке під їх управою находитися й дальше значне майно Православної Церкви та її установ у Варшаві. З лона цієї Ради діє дальше Церковний Суд, головно для розводових справ, за які стягається від сторін значні оплати. Після проекту німецької влади цей Суд буде вирішувати розводові справи з Холмщини і Підляшшя до 31. грудня 1940 р. і щойно з 1. січня 1941 р. утвориться при Церковному Управлінні в Холмі окремий Церковний Суд з компетенцією на люблинський дистрикт. Це продовження діяльності варшавського Церковного Суду й на Холмщину з Підляшшям є подиктоване причинами фінансової натури, а саме значними довгами, що їх оставил митрополит Діонізій та які мається сплачувати доходами з розводових справ.

ПРОЕКТ ТИМЧАСОВИХ ПОСТАНОВ ПРО ПРАВОСЛАВНУ ЦЕРКВУ В ЛЮБЛИНСЬКОМУ ДИСТРИКТИ.

На конференції в Krakovі 20. березня 1940 р. з керманичем відділу церковних справ при Генерал-Губернаторі ляндгеріхтсратом Вільденом д-р Степан Баран

предложив йому кромі обговореного вище проекту Тимчасового Внутрішнього Статуту відносно Православної Церкви в дистриктах Люблін і Краків, що обіймає цілість устрою та організації церкви, окремий новозредагований проект Тимчасових Постанов про Православну Церкву в люблінському дистрикті, про що теж вище вже згадано. Цей проект (разом 20 §§) признає головою Автокефальної Православної Церкви на занятих польських областях — себто на території краківського Генерал-Губернаторства завідуючою варшавською митрополією, якому канонічно підчинені православні вірні в люблінському дистрикті. До часу остаточного управильнення церковних відносин справами Православної Церкви в дистрикті Люблин кермує окремий адміністратор Православної Церкви в дистрикті Люблин з осідком у Холмі, якого вибирає Церковна Рада в Холмі, в порозумінні з завідуючим варшавською митрополією, а затверджує компетентна німецька влада. Адміністратор, що має бути української національності, має повну юрисдикцію з виїмкою цієї, яку Тимчасові Постанови признають завідуючому варшавською митрополією, та які покриваються з управленнями, що їх йому признато в Тимчасовому Внутр. Статуті з тим, що склад Церковної Ради й Церковного Управління затверджує завідуючий варшавською митрополією.

Справми Церкви завідує адміністратор в порозумінні з Церковною Радою при співчасті Церковного Управління, з 5 осіб, 3 духовних і 2 світських, якому прислуговують права дотеперішньої Консисторії і зі складу якого твориться Церковний Суд, зложений з трьох духовних осіб. Існує теж окрема Контрольна Комісія з 3 членів — 2 духовних і 1 світської, — яку вибирає Церковна Рада і затверджує адміністратор. Діє Церковна Рада вибрана на Церковному Зізді в Холмі 5. листопада 1939 р., зложена з усіх деканів і по одній світській особі з кожного деканату. Церковній Раді прислуговують права Єпархіального Зібрання та діє вона до часу скликання першого Єпархіального Зібрання. Новий вибір світських членів Ради відбувається на деканальному зібранні після обовязуючої виборчої ординації. Церковне Управління урядує так довго, як довго урядує Церковна Рада — себто до скликання першого Єпархіального Зібрання; підставою уряду-

вання є регулямін дотеперішніх Консисторій. Компетенція Церковного Суду така як у Тимч. Внутр. Статуті. Деканів і їх заступників іменує адміністратор з поміж подвійного числа кандидатів, яких предложить йому деканальне зібрання духовенства. Парохів, вікаріїв, діяконів та дяків іменує, переносить і звільняє сам адміністратор. Остаються в силі дотеперішні постанови щодо завідування парохій та монастирів, науки релігії, місійної діяльності й церковних братств, якщо не усунули їх або не змінили новоповсталі факти право-державного характеру та не суперечать вони Тимчасовим Постановам.

Приписи щодо завідування майном Православної Церкви, її установ і церковних братств та ревіндикацій загарбаного безправно поляками їхнього майна, врешті передення розподілу майна між Православну Церкву в люблинському дистрикті й парохіями поза ним, що належали досі до варшавської (холмсько-варшавської) єпархії, подібні як у проекті Тимч. Внутр. Статуту.

Національний характер Прав. Церкви в люблинському дистрикті підчеркнено, що виключною урядовою мовою владостей, урядів і установ цієї Церкви є виключно українська мова.

УРЯДОВИЙ ПРОЕКТ ТИМЧАСОВОГО УПРАВИЛЬНЕННЯ СПРАВ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ В ЛЮБЛИНСЬКОМУ ДИСТРИКТИ.

На кількагодинній конференції в Кракові 23. березня 1940 р. між керманичем церковних справ у краківському Генерал - Губернаторстві ляндгеріхтсратом Вільденом і д-ром Ст. Бараном обговорено подрібно проект тимчасового управильнення справ Православної Церкви в люблинському дистрикті. Взято під увагу проект варшавської делегації Церковної Ради в Холмі під назвою »Тимчасове положення про Церковне Управління Холмщини й Підляшшя«, який ми вище зреферували, предложені німецькій владі письменні завваги до нього архієпископа Серафима та його предложення в цій справі, врешті новозредагований проект Церковної Ради в Холмі під назвою »Тимчасові Постанови про Православну Церкву в люблинському дистрикті«,

що його зреферовано в попередньому уступі. Остаточно устійнений на цій конференції текст урядового проекту є компромісом усіх трьох повищих проєктів. Подробиць його не оголошуємо перед його публікацією як урядового розпорядку. Зазначуємо тільки, що українську національну асекурацію щодо кермуючих органів у Православній Церкві на Холмщині — вони будуть по думці цього розпорядку української національності — переведено в цілості та що виключно урядовою мовою властей, урядів і установ Православної Церкви там же буде українська мова. Найважніше, що вийшло на цій конференції, це факт, що компетентна німецька влада ставиться прихильно і зовсім позитивно до проєкту створення чи реактивання цілковито самостійної православної єпархії з осідком у Холмі, вважаючи таке домагання проєкту Церковної Ради в Холмі в справі Тимчасового Внутрішнього Статуту Православної Церкви у дистриктах Люблін і Краків за слушне й зовсім оправдане. Та це вже справа дальнього етапу.

ЗАКІНЧЕННЯ.

Завдяки німецькій побіді й розторощенню Польщі віками поневолені північно-західні частини українських земель — Холмщина й Підляшша знайшли можливість до свого повного національного відродження. Знайшла цю можливість у першу чергу безпощадно переслідувана поляками Православна Церква, якої від рождення забезпечено, а з ним забезпечена теж велика українська національна місія цієї Церкви. Для охорони перед ворожим чужим заливом створить вона скалу, якої не розібнуть ніякі пекольні сили!

Над національним відродженням нашого села на Холмщині й Підляшші працюють сотки молодих учителів і учительок, з незначними виїмками самих галичан, числом понад 600 душ, нерідко з університетською освітою, і то як правдиві національні піоніри — досі без постійної платні й часто серед дуже невідрадних матеріальних обставин. Кадри, викиненої подіями еміграції працюють над організацією національного збірного життя, головно господарського й освітнього, до якого прийде невдовзі й нова ділянка тілес-

ного й національного виховання місцевої української молоді. Повстають щораз нові клітини національної організації по селах — і що дуже важне — і по містах, що дотеперішню національну дрімучість - статику піретворять невдовзі на розгонову творчу силу - динаміку. До цієї великої національної служби стало й духовенство відродженої й новозорганізованої Православної Церкви на Холмщині й Підляшші.

Символ польського безпощадного панування над Холмчиною й Підляшшем, свідок давно минулих днів, катедральний собор у Холмі, що досі ще у польських руках, пересатне бути тим символом, як уже вкоротці перейде в руки його правного власника — Православної Церкви. Це сказав українській делегації у відповідь на привітання на Вавелі в Krakovі 17. листопада 1939 р. Генерал-Губернатор міністр д-р Франк. Його слова вкоротці сповнилися, бо вже в дні 19. квітня 1940 р. катедральний собор перейшов у властиві руки.

Краків, 1940 р.

—0—

ЗМІСТ :

	ст.
Загальні завваги	3
Некорисне явище	5
Наслідки царської політики	5
Польська політика гірша від царської	6
Наші втрати на заході та їх причини	6
Закріплення православя	8
Калакути	9
Найголовніше — церковне питання	10
Загарбування і нищення церков і церковного майна	14
Відновлення церковного життя та організації	16
Холмський катедральний собор	17
Перший після упадку Польщі церковний зізд	18
Резолюції церковного зізду в Холмі з 5. листопада 1939 р.	20
Зміна на митрополичому престолі	21
Проект делегації Церковної Ради	22
Два нові проекти Церковної Ради	23
Проект тимчасового внутрішнього статуту	24
Дещо з історії Православної Церкви у б. Польщі	26
Автокефалія	28
Правні підстави Автокефальної Правосл. Церкви у б. Польщі	29
Польщення Автокефальної Православної Церкви	29
По упадку Польщі	31
Самостійна холмська православна єпархія	32
Територія холмської єпархії	34
Засада соборності та української національної принадливості кермуючих церковних органів і установ	35
Майно церков і їх установ	37
Варшавська православна консисторія не існує	37
Проект тимчасових постанов про Православну Церкву в лю- блінському дистрикті	38
Урядовий проект тимчасового управління справ Право- славної Церкви в люблінському дистрикті	40
Закінчення	41
Зміст	43

